

İstiklâl Mahkemeleri

İstiklâl Mahkemeleri, İstiklâl Savaşı'nda ülkenin ve ulusun olağanüstü bir tehdit altında bulunduğu bir dönemde yasama organının (TBMM) kendi içinden seçtiği milletvekillerinden kurulu mahkemelere olağanüstü yetkiler vermesi sonucu kurulan devrim mahkemeleridir. Konu iki ayrı dönemi kapsamaktadır. Birinci dönem İstiklâl Savaşı içinde kurulan 11 Eylül 1920'den 1922 sonuna kadar çalışan 14 İstiklâl Mahkemesi, ikinci dönem ise, Aralık 1923-Şubat 1924'te İstanbul'da çalışan; Şeyh Sait İsyanı üzerine 7 Mart 1925-7 Mart 1927 arasında çalışan Cumhuriyet dönemi üç İstiklâl Mahkemesidir. Özellikleri bakımından birinci dönem, asker kaçakları, casus, bozguncu, düşmanla iş birliği yapan, vatan ihanetine giren suçlar; ikinci dönem ise Cumhuriyet'e karşı girişilen isyan, Cumhuriyet'in bölünmezliği, ülke ve ulusun bütünlüğüne karşı girişilen her çeşit engelleyici tepki, suikast, yayın yoluyla Türk Devrimi'ne karşı halkı tahrik, dini siyasete alet etmek vb. suçları kapsamaktadır. İstiklâl Mahkemelerinin kuruluşunda, Fransız İhtilali sırasında (Mart 1793) olağanüstü yetkilere sahip olarak kurulan "İhtilal Mahkemeleri" örnek alındı. 29 Ekim 1793'te resmen bu adı alan "Fransız İhtilal Mahkemeleri", Danton'un Mart 1792'de yaptığı teklifin Convention'ca kabul edilmesiyle kurulmuştu. Bu mahkemeler devrim düşmanı her teşebbüsü, hürriyet, eşitlik, birlik, Cumhuriyet'in bölünmezliği ilkesine, devletin iç ve dış güvenliği aleyhine her suikastı ve krallığı tekrar kurmak hedefini güden, millet hâkimiyetine karşı koyan bütün komploları yargılamak ve cezalandırmak yetkisi ile kurulmuşlardı. Gerek kuruluş amacı gerek şekli, gerekse yetkileri ve çalışma yöntemi bakımından İstiklâl Mahkemelerine örnek olduğu bu açık benzerliklerde görülmektedir. İç güvenlik sorunu, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüz yılının giderek çoğalan, Balkan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı sonunda 300 bin dolayındaki asker kaçağı ve bunların sebep olduğu ve bütün Anadolu'yu tehdit eden eşkiya olayları ile büyük boyutlara ulaşmıştı. Mustafa Kemal'in 1917 sonunda Harbiye Nezaretine gönderdiği raporu korkunç tabloyu ortaya koyuyordu. Asker kaçaklarının oluşturduğu çeteler, gerek Birinci Dünya Savaşı sonunda, gerekse Mütareke döneminde büyük sorun olarak duruyordu. İttihat Terakki iktidarının son döneminde ve daha sonra Mütareke döneminde İstanbul Hükûmeti asayiş konusuna önem veriyse de kalıcı bir çözüm sağlanamadı. İç isyanlar, asker kaçakları, eşkiya, casus ve bozguna karşı çıkarılmış olan Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nu uygulayan sivil askerî mahkemeler Osmanlı döneminin yöntemleriyle çalışıyor. Millî Mücadele'nin koşullarına cevap veremiyordu. Mahkeme kararına itiraz, bir üst mahkemeye başvurma, temyiz, olağan dönemlerin uygulamaları, davaların hızını düşürüyor, cezanın ibret yönünü ortadan kaldırıyor. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi (EHUR) Fevzi Paşa askerî teşkilatın örgütleyicisi olarak, Askerî Polis Teşkilatının da kuruluşunu hızlandırdı ve 18 Temmuz 1920'de teşkilat kuruldu. TBMM'nin Türk ulusunun tek meşru otorite olduğunu belirtmesine rağmen İstanbul Fetvası ve Padişah'ın Fermanı, M. Kemal ve arkadaşlarının (Millî Mücadele'nin önemli isimleri) İstanbul Divan-ı Harbince idama gıyaben mahkûmiyetleri ve kararın Padişahça onaylanması, iç ayaklanmalara sebep oluyor, ayrıca asker kaçaklarının önünün alınmasını da güçleştiriyordu. Kuvvâ-yı Millîye'nin asker ve vergi toplaması sırasında Müdafaa-i Hukuk kararlarına karşı koymuş olan halktan bir kısım şimdi aynı direnişi BMM'ye karşı yapıyordu. Bir yandan Yunan ordusu Batı Anadolu'nun hemen tümünü ele geçiriyor, Doğu'da Ermeniler saldırıyordu, Pontus ayaklanmaları Trabzon-Samsun arasını ateşe vermiş; Konya, Bozkır, Düzce, Gerede. Adapazarı, Yozgat yöresi halkı TBMM'ye karşı Fetvanın etkisi ve Osmanlı Hükûmeti'nin ajanlarının tahriki ile ayaklanmıştı ve ordu kurulamıyordu. Asker toplamak mümkün olamıyordu. Bu sebeple ulusal merkezî otoritenin sağlanabilmesi için ihtilal yöntemlerine başvurulması zorunlu duruma geldi. 18 Ağustos 1920'de Dr. Tevfik Rüştü ve Mustafa Necati Beyler Mecliste, "Telkin ve Tedhiş Kanunu" için bir öneri verdiler. Bu önerinin 3, 4, 5. maddeleri "Madde 3- Seferberlik emrine icabet etmeyenlerin emvali müsadere, hanesi ihrak (yakılır), ailesi tehcir edilir ve tevrüd (karşı koyma) edenler derdestlerinde (ele

geçirildiklerinde) idam olunur.” çok ağır hükümler taşıyordu. Bu öneri tehlikenin olağanüstü boyutlarını ortaya koyması bakımından önemliydi. Cezalar ağır bulunduğu için reddedildi. Fakat olağanüstü, ihtilal yöntemleri aranıyordu. Dr. Tevfik Rüştü Bey, çeteler ve kaçakların yarattığı tehlike karşısında, M. Kemal’e, “İhtilâl Mahkemeleri” kurulması için bir öneri verdi. Fakat sonra isim yapılan savaşın adına uygun “İstiklâl Mahkemeleri” olarak değiştirildi. Asker kaçakları olaylarının çokluğunun vatanın kurtuluş ve bağımsızlığını tehlikeye düşürecek duruma geldiğini, bunun önüne ancak sert önlemlerle geçilebileceğini, eski kanunun etkili olmadığını belirten Millî Savunma önergesi ile tartışmalardan sonra, “Kanunun bir zaruret olduğu ve cephe gerisinin tutulabileceği, asayişin bu sayede sağlanabileceği” ve “memleketi ve halkı büyük korkuya düşüreceği, Millî Mücadele’yi arkadan vuracak kuvvetleri çoğaltacağı ve halkı paniğe götüreceği” gerekçesi ile 11 Eylül’de kanun oy çokluğu ile kabul edildi. **“Firariler Hakkında Kanun”** Kanun No: 21, 11 Eylül 1920.

Madde 1- Muvazzaf ve gönlü ile hizmet-i askeriyeye dâhil olup da firar edenler veya her ne suretle olursa olsun firara sebebiyet verenler ve firari derdest ve şevkinde tekâsül (kayıtsızlık) gösterenler ve firarileri ihfa (saklayan) ilbas (giydiren) edenler hakkında mülkî ve askerî kavaninde (kanunlar) mevcut ahkâm (hükümler) ve indelicap (gerektiğinde) diğer gûna (benzer) mukarrerat-ı cezaiyeyi müstakilen hüküm ve tenfiz (hükümü uygulamak) etmek üzere Büyük Millet Meclisi azalarından mürekkep İstiklâl Mahkemeleri teşkil olunmuştur.

Madde 2- Bu mahkemeler azasının (üye) adedi (üç) olup Büyük Millet Meclisi’nin ekseriyet-i ârâsile (oy çokluğu) intihap (seçilme) ve içlerinden birisi kendileri tarafından Reis addolunur.

Madde 3- İş bu mahkemelerin adedini ve mıntıklarını Heyet-i Vekile’nin (Bakanlar Kurulu) teklifi üzerine Büyük Millet Meclisi tayin eder.

Madde 4- İstiklâl Mahkemeleri’nin kararları kat-î olup infazına bi-lûmum kuva-yı müsellâha ve gayr-ı müsellâha-i devlet (devletin bütün silâhlı ve silâhsız kuvvetleri) memurdur.

İstiklal Mahkemeleri bu dönemde 17 Şubat 1921’e kadar yaklaşık 5 ay kadar çalıştılar. 17 Şubat 1921’de görevlerine son verildi. Yalnız Ankara İstiklal Mahkemesinin görevi sürdü. Casus, bozguncu, eşkıya, hain, asker ailelerine tecavüz edenleri en ağır şekilde cezalandırdılar. Firariler konusunda uygulama şöyleydi: Firarinin doğru yola gelme olasılığı varsa ve firari, kaçarken silâh ve cephanesini götürmemiş, soygun, öldürme ve tecavüz gibi suçlar işlememişse, dayak cezası verilerek kütasına gönderiliyordu. (1 - 2) kez kaçmış ve belirtilen suçları işlememiş olanlar, ceza verilmeden; (3-4-5-6-7-8-9-10) kez kaçmış olanlar, sayılan suçları işlememişlerse, kaçtıkları sayı onla çarpılıp, değnek vurularak cezalandırılıyor ve küt’alarına gönderiliyorlardı. Bazılarına idam cezası verilse bile, bir daha kaçtığı takdirde uygulanmak üzere (müeccelen idam) cepheye gönderiliyorlardı. İkinci İnönü Savaşı’ndan sonra Yunanistan genel seferberlik ilan edip, Sevr’i kabule zorlamak için 10 Temmuz 1921 tarihinde Batı Cephesinde Afyon-Kütahya ve Eskişehir yönünde genel taarruza başladı. Bu üç şehir düştü ve Türk Ordusu Sakarya’nın doğusuna çekildi. Bu durum karşısında M. Kemal Başkomutanlık görevine getirildi ve 17 Şubat 1921’de görevleri sona eren İstiklal Mahkemelerinin kurulmasına sebep oldu. M. Kemal Başkomutanlık Kanunu ile Meclis’in yetkilerine sahip olduğu için İstiklâl Mahkemeleri de onun şahsına bağlandı. Sakarya Savaşı bu şekilde kazanıldı. İstiklâl Mahkemelerinin büyük yararları oldu. 1922 yılında artık Meclis otoritesi bütünüyle sağlandı. Ordu kuruldu ve asayiş, huzur geldiği için İstiklal Mahkemelerine gerek kalmadığından, Temmuz 1922’de hepsinin görevlerine son verildi. 31 Temmuz 1922 tarihinde 249 nolu “İstiklâl Mehâkimi Kanunu” ile yeni bir biçim aldılar. Bu kanunla bir de savcı görevlendirilmesi kabul edildi. Firariler Hakkında Kanun ve ekleri yürürlükten kaldırıldı. Türkiye’nin laikleşmesi ve bütün siyasal, sosyal, kültürel,

ekonomik değişimi, gerçekleştiren kurumsallaşma birer yasa ile çözülmüş meseleler değildir. 1923-1927 yılları arası Türkiye Cumhuriyeti'nin bütün bu büyük değişiklikleri gerçekleştirdiği dönem oldu. İstanbul İstiklâl Mahkemesinin 10 Aralık 1923-5 Şubat 1924 arası çalışmasının arkasından, 3 Mart 1924'de Tevhidi Tedrisat (Eđitim Birliği) Kanunu'nun kabulü ve Hilâfet ile Şer'îye ve Evkaf Vekâletinin kaldırılışı gerçekleşti. Şeyh Sait İsyanı (17 Şubat 1925) üzerine kurulan Ankara ve İsyân Bölgesi İstiklâl Mahkemeleri'nin çalıştığı 7 Mart 1925-7 Mart 1927 yılları arasında "Şapka"nın kabulü, tekke ve zaviyelerin kapatılışı, "Medenî Kanun" ve diğer modern kanunların kabulü ile "Hukuk" devriminin gerçekleşmesi, Türkiye Cumhuriyetinin kurumlarının modernleşmesi bu dönemde başarılıydı. Teokrasiden lâikliğe, ümmetten ulusa, kulluk anlayışından, vatandaşlık bilincine, medreseden modern okula geçiş bu sürede sağlandı. Özellikle Ankara ve İsyân Bölgesi İstiklâl Mahkemeleri ve "Tahrir-i Sükûn Kanunu" ve Terakki Perver Parti'nin kapatılışı tarihimizin bu dönemine özel bir durum kazandırmıştır. İsyân Bölgesi İstiklâl Mahkemesinin en önemli davası Şeyh Sait davası oldu. Şeyh Sait 17 Nisan 1925'te adamları ile tutuklandı ve Diyarbakır'da yapılan uzun duruşmalardan sonra 48 kişi idama mahkûm edildi, birinin yaşı 16'dan küçük olduğu için, cezası hapse çevrildi. 47 kişi 29 Haziran 1925 günü Diyarbakır'da idam edildiler. Ankara İstiklâl Mahkemesinin baktığı önemli davalar şöyleydi: Atatürk'e suikast girişimi suçluları "İzmir Suikastı" davası diye basında geçti. 1926 Haziranındaki bu olayda Atatürk'ün silah arkadaşları Kâzım Karabekir, Ali Fuat (Cebesoy) vd. yargılanarak beraat ettiler. 13 kişi idam edildi. İttihat Terakki'nin Maliye Nazırı (Bakan) Cavit Bey idam edilenlerin arasında idi. "Şapka Kanunu"na karşı halkı silahlı isyana kışkırtmak ve isyana katılmak suçundan 27 kişi idam edildi. Göreve başlar başlamaz bütün sıkıyönetim mahkemelerine ve diğer mahkemelere ellerindeki dosyaları ve suçluları kendisine devretmelerini isteyen mahkemeler, Meclis Başkanlığı, Başbakanlık, İçişleri, Millî Savunma ve Adalet Bakanlıkları ile devamlı yazışıyorlardı. Kısmi seferberlik dolayısıyla 31 Temmuz 1925'e kadar asker kaçakları suçlarına da bakan mahkemeler askerlik şubeleri, şüpheli kimselerin izlenmesi ve birçok işlemin ve emirlerin yerine getirilmesi için valiliklerle yazışlıyordu. Duruşmalar halka ve basına açık olarak yapılıyor, gazetelerde günü gününe yayımlanıyordu. Kendilerine verilmiş olan görevleri başarmış olan mahkemeler, ülke içinde büyük bir moral etkisi yaratırken, çalışmaları dış basın tarafından da izleniyordu. Bu iki yıl içinde, isyan, suikast ve askerden kaçıp, soygun, cinayet, tecavüz suçlarını işlemiş olanlarla birlikte idam edilenlerin sayısı 360 kişi kadardır. Bu mahkemeler, 7 Mart 1927'de görevlerine son verilerek kaldırıldılar; fakat ihtiyaç duyulabileceği göz önüne alınarak Tahrir-i Sükûn Kanunu 1929'a kadar yürürlükte kaldı. Menemen Olayı ve daha başka olaylarda yeniden kurulmayan İstiklâl Mahkemeleri ile ilgili 31 Temmuz 1922 tarihli yasa ve ekleri ancak 1949 yılında yürürlükten kaldırıldı. Böylece Cumhuriyet tarihimizin çok önemli bir sayfası da kapanmış oldu.

Ergun AYBARS

KAYNAKÇA

Atatürk ile Arşiv Belgeleri, Atatürk'ten Bize, Hürriyet Vakfı, İstanbul 1987.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Nutuk**, İstanbul 1938.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Söylev**, Ankara 1965.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt I, Ankara 1961.

Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, Ankara 1964.

AYBARS, Ergün, **İstiklâl Mahkemeleri**.

AYBARS, Ergün, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., Ankara 1995.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Tek Adam**, Cilt II, İstanbul 1971.

BELEN, Fahri, **Türk Kurtuluş Savaşı**, Ankara 1983.

Düstur, C-3, s.108-110.

JAESHKE, Gotthard, **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri**, Ankara 1971.

KANSU, Mazhar Müfit, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, Cilt I, Ankara 1966.

KARABEKİR, Kazım, **İstiklal Harbimiz**, İstanbul 1960.

KARAL, Enver Ziya, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, MEB Yay., İstanbul 1971 (24.4.1920 TBMM'de Atatürk'ün Açıklaması: "Millî Sınırlar Erzurum'da çizildi. Millî hâkimiyet esası belirlendi.")

TANSEL, Selahattin, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C. I, II, III, IV, İstanbul 1971, Ankara 1973, 1978.

26/09/2023 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/istiklal-mahkemeleri/?pdf=3562> adresinden erişilmiştir